

Posudek na disertační práci Mgr. Martina Štefla ***Physical and Psychical Spaces in Modern English Literature***

Mgr. Martin Štefl se ve své disertační práci zabývá problematikou vztahu mezi psychickým či psychologickým a fyzickým prostorem ve vybraných dílech tří odlišných autorů období anglického modernismu, jmenovitě Virginie Woolfové, Davida Herberta Lawrence a Wyndhama Lewise. Analyzovaným materiálem jsou převážně krátké prózy, zejména povídky a eseje, které jsou u Woolfové a Lawrence doplněny odkazy a citacemi z vybraných románů. Téma je zpracováno v kontextu soudobé filosofie, psychologie a estetiky, kterým dominuje především otázka revize pohledu na lidskou subjektivitu, povahu lidské mysli a duševních pochodů, vnímání prostoru a času a s tím související měnící se vztah mezi decentralizovaným subjektem a vnější materiální realitou, která se zřetelně odráží v dílech modernistických autorů, které v práci zastupují Woolfová a Lawrence. Vzhledem k tomu, že v kontextu anglického modernismu se jedná o dvě výrazné a zároveň rozdílné osobnosti, považuji jejich výběr za velmi zajímavý. Odlišný, spíše konzervativní, postoj naopak představují názory Wyndhama Lewise, spisovatele a malíře, jednoho ze zakladatelů uměleckého směru Vorticismu. Wyndhamovy a Lawrencovy texty jsou také diskutovány v kontextu dobových estetických filosofii a teorií výtvarného umění, především italského futurismu a Cézannova postimpresionismu. Přesto bych autora práce požádal o krátké zdůvodnění výběru této trojice autorů, co ho vedlo věnovat se jim a ne jiným prozaikům tohoto období, například Jamesi Joyceovi či E.M. Foersterovi.

Za nesporný klad práce považuji její ucelenou a přehlednou formální a organizační strukturu. Celá práce je velmi koherentní a jen minimálně odbočuje od svého ústředního tématu, její rozdělení do jednotlivých kapitol jasně odráží autorův myšlenkový postup i strukturu jeho argumentace. Vzhledem k již zmiňované odlišnosti Woolfové, Lawrence a Lewise vnímám jako dobrou volbu rozdělení práce do tří kapitol, jejichž úvodní části představí teoretické pozadí relevantní vzhledem k osobě a dílu diskutovaného autora, a to včetně srovnání s autory ostatními. Text takto působí mnohem kompaktněji a přehledněji než kdyby obsahoval jen jednu „společnou“ teoretickou část. Práce je také napsána velmi dobrým jazykem a erudovaným a zároveň čtivým stylem. Ocenit je třeba také výběr a množství sekundárních zdrojů.

Základním teoretickým východiskem kapitoly pojednávající o prózách Woolfové je filosofie Henriho Bergsona, především jeho teorie fluidního, decentralizovaného vědomí, heterogenního času a homogenního prostoru, které se staly klíčovými pro modernistické umění. Prostřednictvím široké škály textů Woolfové, povídek, románů, esejů, deníků a dopisů, autor práce představuje a podrobně analyzuje jedno z ústředních témat její prózy – dialektiku pevného a fluidního, materiálního a duševního. Na pečlivě vybraných ukázkách autor demonstruje, že ačkoliv Woolfová vždy klade důraz na nemateriální, niterní stránku lidské existence, zároveň si vytváří svou vlastní verzi určitého odlidštěného, neosobního materialismu, který využívá jako pevný bod a který poskytuje, někdy děsivou a frustrující, jindy uklidňující a úlevnou, protiváhu či oporu fluidnímu toku duševních procesů. A tak je Bergsonovsky proměnlivé, nestálé vědomí představitelů jejích próz vždy zásadním způsobem zakotveno v materiální realitě, vědomě i nevědomě, a to prostřednictvím dynamického vztahu mezi heterogenním vědomím a homogenními aspekty vnějšího světa, jako jsou pevné objekty (např. kousek železa), fyzická místa (např. znamení na zdi) a prostory (např. zahradní rybník). Tímto způsobem autor přesvědčivě zachycuje Woolfové osobitý, velmi spletitý a bytostný, vztah a vzájemné působení mezi vnitřními a vnějšími, psychickými a fyzickými prostory, v rovině metaforické i doslovné, které jsou úhelným kamenem jejího vnímání světa jak v rovině estetické tak i osobní.

Velmi podobná problematika nestability a proměnlivosti lidské subjektivity a její autonomie a vztah k vnějšímu světu, především ve vztahu k ne-lidské („in-human“) materii, je u D.H. Lawrence chápána, především avšak nejen pod vlivem filosofie Arthura Schopenhauera, jako výsledek dvou hlavních impulzů či vůlí: touhy splynout s větším celkem nebo se v něm rozplynout, a vůle jednotlivce k jejímu plnému sebeprosazení. Jak autor práce poukazuje, v Lawrencově próze, estetice a metafyzice lze vysledovat tři opakující se prostoru se týkající témata: oblasti transgrese, fenomén tance a jeho teoretické úvahy o kontinuitě a diskontinuitě ve výtvarném umění. První z nich je výstižně a podrobně demonstrován zejména na různých podobách dynamického vztahu přechodu či přenosu mezi heterogenním a omezeným žitým či žijícím místem („living place“) své lidské existence, který si jednatelce a jeho vědomí snaží „vyříznout“ („cut out“) z masы homogenního prostoru, který ho obklopuje, a neomezeným odlidštěným prostorem přírody a kosmu. Přesvědčivě také vyznívá i téma třetí, ve kterém autor ukazuje, že podobně jako Wolfová, i Lawrence zdůrazňuje význam jinakosti vnějšího světa, a to jak prostoru přírody tak materiálních, pevných objektů prostřednictvím vztahování se subjektu k těmto externím, ne-lidským entitám. Do popředí se pak dostává otázka diskontinuity předmětů v prostoru a čase a komplikovaného vztahu mezi jednotlivostí a celkem. U tématu druhého, tedy tance, tento vztah mezi psychickým a fyzickým prostorem trochu postrádám. Autor vychází z toho, že pro Lawrence tanec slouží jako jedinečná prostorová metafora a dynamická „artikulace prostoru“, ve své práci se ale spíše věnuje transcendentální a sublimní povaze tance v Lawrencových textech jako formy znovuzrození, rozpuštění či multiplikace subjektu. Obdobné je to v podkapitole pojednávající o Lawrencově konceptu dotyku (2.12). Mohl by prosím autor v rámci své obhajoby dovysvětlit, jakou roli hrají v těchto případech fyzické prostory a zda vztah či souvztažnost mezi vnitřními a vnějšími světy subjektu se nějakým způsobem odlišují od těch, které byly diskutovány v rámci ostatních dvou témat?

Opačný, a vzhledem k Woolfové a Lawrencovy konzervativní, postoj vůči lidskému subjektu ve vztahu prostoru a času zaujímá jako zastánce tradičních hodnot a (neklasicistního) principu zdravého rozumu Wyndham Lewis. Jako kritik moderních teorií subjektu, především Bergsonových, Lewis odmítá kontinuální, ač těkavou a nestabilní, plynulost („fluidity“) vztahu mezi subjektem a materiálním světem, a naopak obhajuje stabilitu identity subjektu kladením důrazu na význam omezení, konečnosti člověka, jasné hranice mezi psychickým a fyzickým a ontologické mezery, přerušení („gap“) mezi myslí a materii. V důsledku toho není jeho základním uměleckým principem konektivita či rozpuštění subjektu, ale naopak záměrný odstup („detachment“) a odměřená („distancing“) sebereflexe, prostřednictvím které může jednatelce dosáhnout transcendence a překonat svou omezenou/konečnou existenci. Na Lewisových povídkách autor názorně demonstuje jeho umělecký princip pozorování s odstupem („detached observation“) a jeho důsledky na vzájemné působení mezi uzavřeným mikrokosmem objektu pozorování, pozorovatelem a vnějším prostorem vůči pozorovanému. Zajímavé je také srovnání s D.H. Lawrencem, jelikož oba ve svých prózách a esejích řeší podobné problémy a myšlenky, ale docházejí k naprosto odlišným závěrům, jako například v otázce příčin dehumanizace moderní lidské existence, nedostatku vitality a role a funkce umění, především ve vztahu k vnějšímu světu. Podobně jako výše u Lawrence bych se autora chtěl zeptat na podkapitulu pojednávající o tanci (3.7). Autor přesvědčivě ukazuje Lewisův opačný, demystifikující postoj k tanci, který vnímá jako mechanickou, strojovou aktivitu divokých těl bez potenciálu být zdrojem transcendence tančícího subjektu, který redukuje pouze na jeho tělesnost. I zde by mne zajímalo, jakou roli hraje tanec Lewisových špatných až směšných tanečníků vzhledem k tématu práce, tedy vztahu mezi fyzickými a psychickými prostory.

Z výše zmíněného se domnívám, že disertační práce Mgr. Martina Štefla je kvalitní a dokazuje autorovu schopnost samostatné výzkumné i tvůrčí činnosti, a tudíž splňuje veškeré požadavky kladené na tento typ práce v daném oboru. Tímto práci doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 27.8. 2014

PhDr.Petr Chalupský, Ph.D.
oponent práce